

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У роботі доведено, що важливого значення для економічного розвитку регіонів України набувають своєчасність та комплексність проведення системних реформ. Політикою регіонального розвитку можна суттєво уповільнити або прискорити вплив цих реформ на економіку держави. Обґрунтовано, що ігнорування проблем інвестиційної діяльності в Україні призвело до обвального падіння виробництва, встановлення несприятливого інвестиційного клімату в країні.

Виявлено, що основна проблема полягає не

в самій наявності регіональних диспропорцій, а в їх глибині та стійкій тенденції подальшого поглиблення. Визначено, що відновлення інвестиційного потенціалу економіки України сприятиме подоланню структурних, технологічних, галузевих та регіональних диспропорцій.

Ключові слова: міжрегіональна диференціація, економічний розвиток регіонів, політика регіонального розвитку, валовий регіональний продукт, прямі іноземні інвестиції.

Luchyk V.

THE WAYS TO OVERCOME INTERREGIONAL DIFFERENTIATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

It has been proved that timely and comprehensive implementation of systemic reforms is very important for the economic development of Ukrainian regions. The regional development policy can significantly slow down or accelerate the impact of these reforms on the state's economy. It is substantiated that ignoring the problems of investment activities in Ukraine has led to a collapse of its production capabilities and establishment of an unfavourable investment climate in the country. It was revealed that the main problem

Вступ. Світова практика свідчить про існування двох підходів до розробки політики регіонального розвитку: загальносистемної і селективної. Метою першої є створення інституційного середовища регіонального розвитку, а її заходи рівномірно впливають на всі регіони, формуючи економічне, організаційне та правове середовище їх самостійної активності. Отже, за характером впливу вона є загальнодержавною.

З метою згладжування міжрегіональних відмінностей держава надає селективну підтримку регіонам, які відстають у розвитку, або є перенаселеними ареалами, а також розвинутих регіонам, які є лідерами економічного зростання. Вибір об'єктів селективної

is not connected to the existence of regional disproportions, however it is related to its in depth and steady tendency for further deepening. It is determined that the restoration of the investment potential of Ukrainian economy will help to overcome structural, technological, sectoral and regional disparities.

Key words: interregional differentiation, economic development of regions, regional development policy, gross regional product, direct foreign investments.

регіональної політики залежить від цілей регіональної економічної політики держави, які, як відомо, формують дві моделі регіональної політики: «ефективність» (поляризована) та «рівність» (вирівнююча). Через такий прискорений ріст окремих регіонів пройшли практично всі країни, які пережили економічний підйом.

Постановка завдання. Необхідність дослідження динаміки неоднорідності економіки регіонів важлива, оскільки зниження рівня їх диспропорційності створює сприятливіші умови для перспективного розвитку економіки окремих регіонів та країни в цілому, а також сприяє нівелюванню економічної та соціальної асиметрії. І навпаки, зростання рівня дифе-

ренціації регіонів призводить до розширення проблемних територій, послаблення економічних взаємозв'язків між регіонами, зростання протиріч, що зумовлюють дезінтеграцію національної економіки. Питаннями регіонального розвитку присвячені роботи багатьох вчених, зокрема: С.О. Біла, П.П. Борщевський, З.С. Варналій, В.М. Василенко, В.Є. Воротін, В.М. Гесць, М.І. Долішній, А.Г. Гранберг, Я.А. Жаліло, І.В. Заблудська, В.Ф. Кифяк, М.М. Некрасов, С.О. Суспіцин, Л.С. Шеховцева та ін. Але проблема зниження рівня міжрегіональної диференціації в Україні залишається, є комплексною і у контексті досягнення глобальної конкурентоспроможності потребує пошуку стратегічно нових механізмів та інструментів.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка рівня диференціації економічного розвитку регіонів України на основі валового регіонального продукту та прямих іноземних інвестицій в Україну та її регіони та визначення пріоритетних напрямів подолання міжрегіональної диференціації.

Результати. Вибір селективної політики регіонального розвитку має виключно важливе значення для України, оскільки існує значна міжрегіональна диференціація. Крім того, рівень економічного розвитку навіть регіонів-лідерів України значно поступається регіонам країн Західної Європи.

В сучасних умовах асиметрії у регіональному розвитку не тільки не пом'якшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних регіонів до менш спроможних призводить до міжрегіональної напруженості та позбавляє регіони стимулів до економічного зростання.

В якості варіанту селективної поляризованої політики регіонального розвитку в Україні можна розглядати регіональний розвиток, що базується на теорії «полюсів зростання». Теоретично реалізація засад теорії полюсів зростання зумовлює визначення провідної галузі чи підприємств в межах регіону, розвиток яких матиме мультиплікативний ефект для інших галузей (підприємств) і створить максимально сприятливі умови для подальшого розвитку регіону. Така концентрація зусиль держави в рамках окремих регіонів дозволяє забезпечити раціональний розподіл виробництва, використати сформований виробничий потенціал кожного регіону. Правильний вибір регіонів в

якості «полюсів зростання» забезпечує згодом підйом навколишніх регіонів в країні. Зростання кількості полюсів розвитку свідчатиме про те, що сприятливі умови для цього поступово створюються на всій території України, а не лише в окремих регіонах [1].

Вибір регіонів, які повинні стати об'єктами «вирівнюючої» регіональної політики, є теж складним завданням, яке вирішується кожною країною самостійно. Якщо об'єктами політики вирівнювання є регіони, які відстають у розвитку, то політика стає стимулюючою. Якщо ж об'єктами такої політики є перенаселені міські ареали – мегаполіси, то політика призвана дещо стримати їх розвиток для надання можливості іншим «підтягнутись».

Тому у якості регіонів-лідерів в Україні слід вибирати не ті регіони, які на даному етапі за рівнем економічного розвитку знаходяться у найкращому становищі, а, можливо, саме ті регіони, що мають найвищі темпи економічного зростання. Через певний час можливе переобрання лідерів за цим самим принципом. Така політика регіонального розвитку поступово призведе до скорочення міжрегіональної диференціації, оскільки абсолютного вирівнювання досягнути, як свідчить досвід економічно розвинутих держав, неможливо.

Таким чином, для будь-якої держави політика регіонального розвитку є компромісом між двома стратегічними напрямами: вирівнюванням міжрегіональних соціально-економічних відмінностей та збільшенням економічного різноманіття регіонів і підтримкою пріоритетного розвитку регіонів-лідерів. Пошук ефективних регіональних моделей є одним з ключових питань розвитку державних інституцій у всьому світі.

Групування регіонів України за рівнем розвитку розпочнемо з розподілу валового регіонального продукту на душу населення за 2010-2016 рр.

Згідно даних, виявлено надзвичайно велику різницю у значенні валового регіонального продукту на душу населення для регіонів. Так, якщо у 2010 р. ця різниця складала 23770 грн. (найвищий показник Дніпропетровська область (34709 грн.), найнижчий – Чернівецька (10939 грн.), у 2013 р. – 23770 грн. (відповідно Дніпропетровська (46333 грн.), Чернівецька (15154 грн.)), у 2016 р. – 61145 грн. (відповідно Дніпропетровська (46333 грн.), Луганська (14251 грн.)). На передостанньому місці за

цим показником у 2016 р. перебувала знову ж таки Чернівецька обл. (23365 грн.).

Поглиблення диференціації розвитку регіонів підтверджує проведене групування областей України за величиною валового регіонального продукту на душу населення. Взагалі кажучи, більшість науковців вважають, що використання показників, розрахованих на одну особу, більше підходять для визначення цілей регіональної політики й управління.

Отже, у результаті групувань були виділені регіони, де цей показник перевищує середнє значення для України, яке прийняте за 100,0% (високий рівень розвитку), коливається в межах 90,0-100,0% (середній рівень – за винятком 2016 р., де відповідні показники близькі до 90%), 50%-90,0% (низький рівень або такі, що розвиваються), нижче 50% – критичний рівень (табл. 1).

Дані аналізу свідчать, що за період 2010-2016 рр. економічний розвиток регіонів погіршився. У групі регіонів з середнім рівнем розвитку в Україні у 2016 р. залишилась одна Одеська область. Такі області, як Харківська і Запорізька перейшли до групи лідерів, а Донецька з групи з високим рівнем потрапила до групи з низьким.

Стабільно високого показника валового регіонального продукту на душу населення протягом досліджуваного періоду впевнено досягає Дніпропетровська область. У 2016 р. він склав 75396 грн. і частка ВРП регіону у відсотках до ВВП України становила 10,2%.

Окремо треба відмітити, що знаходження у групі критичного рівня Чернівецької обл. за весь час досліджень свідчить про знаходження регіону в перед або депресивному стані економічного розвитку. На низькому рівні економічного розвитку перебувають також Закарпатська і Тернопільська області,

Якщо до переліку регіонів України додати місто Київ, то найбільший валовий регіональний продукт у 2016 р. одержано у м. Києві – 559140 грн. на душу населення і це становить 23,4% у загальному підсумку. Безперечно, такий високий результат м. Київ має завдяки статусу столиці і орієнтуватись на такий показник іншим регіонам не просто.

Регіон є тією основною просторовою одиницею, яка змагається за залучення інвестицій, тим рівнем, на якому відбувається основний рух та обмін знаннями. Відомо, що інвестиції є складовою ВВП країни, їх динаміка сприяє формуванню не лише поточного стану розви-

тку економіки, а й визначає передумови забезпечення стійкого економічного зростання. Але саме прямі іноземні інвестиції можуть стати дієвим чинником реструктуризації вітчизняної економіки, а з тим і формуванням передумов до виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг.

Регіональна структура прямих іноземних інвестицій також відбиває зростаючі регіональні диспропорції. Іноземні інвестиції концентруються лише в окремих областях чи містах. Як правило, іноземні інвестори надають перевагу урбанізованим регіонам з відносно розвинутою інфраструктурою, наявністю кваліфікованих трудових ресурсів, достатньою пропозицією виробничих ресурсів, офісних приміщень, відносно розвинутою системою юридичної підтримки (що суттєво знижує ризики) – таким мінімальним вимогам в Україні відповідають лише кілька областей чи міст-мільйонників. Так, станом на 31.12.2016 р. 54,5% усіх прямих іноземних інвестицій були зосереджені у м. Києві та Київській області.

Відповідно у Дніпропетровській області було освоєно 7,0% іноземних інвестицій, Полтавській – 4,6%, Харківській – 4,0%, Івано-Франківській – 3,9%, Одеській – 3,7%, Львівській – 2,8%, Донецькій – 2,5%, Запорізькій – 2,4%, У всіх інших регіонах, а їх 14, сукупна питома вага прямих іноземних інвестицій в економіку була 14,6% загального обсягу.

Отже, іноземні інвестори обирають столичний регіон, оскільки Київ утримує провідні позиції за ємністю ринку, рівнем конкуренції, якістю фізичної, бізнесової та фінансової інфраструктури, наявністю кваліфікованої робочої сили і близькістю до Уряду.

У табл. 2 представлені дані групування регіонів за обсягами прямих іноземних інвестицій на одну особу за 2010-2016 рр.

До високого рівня розподілу віднесені регіони, у яких показник прямих іноземних інвестицій на одну особу перевищував середньоукраїнський рівень. До регіонів з середнім рівнем інвестиційного забезпечення віднесені регіони, у яких зазначений показник був нижчий на 10% від середнього рівня в Україні. Третя група включила всі інші регіони, в яких рівень освоєння прямих іноземних інвестицій на душу населення значно нижчий.

Дані групувань свідчать про наступне. За роки досліджень показник прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу в Укра-

**Групування регіонів України за рівнем розвитку
(валовий регіональний продукт на душу населення)***

Група регіонів за ступенем розвитку	2010 р.	2013 р.	2016 р.
Високий рівень	Запорізька (100,2) Харківська (100,2) Київська (110,8) Донецька (122,8) Полтавська (125,6) Дніпропетровська (147,1)	Донецька (113,0) Полтавська (119,4) Київська (119,5) Дніпропетровська (138,4)	Харківська (102,2) Запорізька (106,9) Київська (132,8) Дніпропетровська (134,9) Полтавська (145,2)
Середній рівень	Одеська (95,5)	Запорізька (91,2) Харківська (93,0)	Черкаська (85,9) Миколаївська (89,6) Одеська (89,7)
Низький рівень	Закарпатська (52,0) Хмельницька (57,6) Рівненська (58,4) Волинська (59,0) Вінницька (60,7) Херсонська (60,8) Житомирська (61,9) Івано-Франківська (62,8) Чернігівська (65,3) Кіровоградська (65,8) Сумська (66,6) Львівська (69,3) АР Крим (69,9) Черкаська (73,4) Луганська (83,8) Миколаївська (85,9)	Тернопільська (50,2) Закарпатська (50,9) Рівненська (56,8) Херсонська (57,7) Волинська (59,2) Хмельницька (60,2) Житомирська (60,6) Вінницька (66,6) Чернігівська (67,5) Сумська (70,3) АР Крим (70,5) Івано-Франківська (71,8) Луганська (73,2) Львівська (74,5) Кіровоградська (76,3) Черкаська (78,2) Миколаївська (81,7) Одеська (87,0)	Тернопільська (52,3) Донецька (57,8) Рівненська (60,7) Волинська (61,4) Херсонська (65,4) Івано-Франківська (66,6) Хмельницька (67,8) Житомирська (68,9) Чернігівська (74,6) Сумська (74,7) Львівська (81,1) Вінницька (83,4) Кіровоградська (84,9)
Критичний рівень	Чернівецька (46,4) Тернопільська (49,6)	Чернівецька (45,3)	Луганська (25,5) Чернівецька (41,8) Закарпатська (46,0)

* Розраховано на основі [2]

**Групування регіонів України за обсягами
прямих іноземних інвестицій на одну особу (дол. США) ***

Група регіонів за ступенем розвитку	2010 р.	2013 р.	2016 р.
Високий рівень	Дніпропетровська (2239,7) Харківська (985,0)	Дніпропетровська (2984,3)	Дніпропетровська (1074,7)
Середній рівень	Київська (935,3)	Київська (1048,5)	Київська (869,7)
Низький рівень	Запорізька (520,5) Львівська (503,7) Одеська (472,9) Донецька (464,6) АР Крим (417,0) Івано-Франківська (393,9) Полтавська (357,7) Волинська (332,8) Сумська (307,0) Закарпатська (291,7) Луганська (274,7) Рівненська (264,5) Черкаська (223,0) Житомирська (192,3) Херсонська (186,2) Миколаївська (152,8) Хмельницька (138,3) Вінницька (129,7) Чернігівська (86,7) Чернівецька (69,1) Кіровоградська (65,0) Тернопільська (60,1)	Тернопільська (59,4) Чернівецька (71,1) Кіровоградська (91,6) Вінницька (152,9) Хмельницька (156,1) Миколаївська (208,2) Херсонська (233) Рівненська (240,7) Житомирська (264,9) Закарпатська (325,1) Сумська (337,4) Луганська (347,6) Волинська (367) Івано-Франківська (466,4) Львівська (521,6) Запорізька (574,8) Полтавська (643,3) АРКрим (675,1) Одеська (684,3) Черкаська (695,2) Харківська (797,1) Донецька (815)	Тернопільська (45,8) Кіровоградська (61,3) Чернівецька (63,4) Вінницька (113,1) Хмельницька (124,5) Рівненська (157) Сумська (171,8) Луганська (172,6) Житомирська (178,8) Херсонська (191,6) Миколаївська (197,5) Волинська (225,9) Закарпатська (252,9) Черкаська (271,5) Запорізька (372,3) Донецька (385) Львівська (434,5) Одеська (560) Івано-Франківська (593,6) Харківська (606,1) Полтавська (704,4)

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2].

їні впав на 64%. Серед регіонів перевищення загальноукраїнського показника спостерігалось лише у кількох областях. Лідером протягом практично всього періоду досліджень залишається Дніпропетровська область, стабільно середній рівень демонструє Київська область. Найбільше бентежить той факт, що відношення максимального до мінімального показника у 2010 р. склав 4,3; у 2013 р. – 50,2; у 2016 р. – 23,5.

Ситуація пояснюється наступним чином. Безперечно, всі інвестори стверджують, що вести бізнес у м. Києві набагато простіше

і надійніше, ніж в інших регіонах, враховуючи зменшення транспортних витрат компаній, розташованих ближче до столиці. Крім того, органи статистики оцінюють надходження та використання іноземних інвестицій, насамперед, головними офісами тих фірм, які, як правило, зосереджені у столиці.

Таким чином, з огляду на значні наявні розбіжності між регіонами щодо надходження до них іноземних інвестицій та враховуючи величезні можливості для залучення нових іноземних інвестицій, надзвичайно важливо покращити загальний інвестиційний клімат

та усунути існуючі перешкоди. Саме на регіональному рівні підтверджується прямий взаємозв'язок між економічною динамікою та обсягами залучених інвестицій (у т.ч. іноземних) – економічно сильніші області є водночас лідерами у залученні інвестицій.

Отже, інвестиції відіграють значну роль у забезпеченні ефективності функціонування економічної системи і суспільного відтворення в цілому, оскільки безпосередньо впливають на можливість економічного зростання на довгострокову перспективу. Інвестиційна активність відноситься до числа найважливіших показників економічної динаміки. Інтенсивністю цього показника визначається стан економіки.

Стан економіки в цілому у значній мірі залежить від державної політики. Своїми діями держава може суттєво уповільнити або прискорити ці процеси. Саме політика ігнорування проблем інвестиційної діяльності, яка провадилась в Україні за час набуття нею незалежності, призвела до обвального падіння виробництва. Висока інфляція та тінізація економіки, неефективна система споживання природних ресурсів, надмірна енергоємність економіки створили несприятливий інвестиційний клімат в країні. До цього слід додати, що, починаючи з 2004 р. Україна перебуває у стані політичної нестабільності, зростанням рівня корупції та недосконалістю інституційних реформ. Основними чинниками низького рейтингу визначені недосконале законодавство, великий податковий тягар, непрозорість приватизаційних процесів з небажанням залучати до них іноземних інвесторів. За ступенем ризику ведення бізнесу Україна посіла 80 місце в рейтингу Forbes найкращих країн для ведення бізнесу на 2018 рік. Роком раніше

Україна посіла 74 місце в рейтингу Forbes найкращих країн для ведення бізнесу на 2017 рік. [3].

Висновки. Отже, головна проблема полягає не в наявності регіональних диспропорцій як таких, а в їх глибині та стійкій тенденції подальшого поглиблення. За певних умов – це поглиблення може досягти критичних значень, за межею яких регіональні диспропорції перестають бути предметом аналізу та перетворюються на проблему безпеки. Наявна в Україні диференціація економічного розвитку регіонів має безпосередній вплив на характер регіональних процесів. Тому складна економічна ситуація в країні потребує відновлення інвестиційного потенціалу економіки України, що сприятиме подоланню структурних, технологічних, галузевих та регіональних диспропорцій.

Література

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

2. Україна у цифрах 2017 /Державна служба статистики України; за ред. І. Є. Вернера. – К.: Консультант, 2018. – 241 с.

Україна падає в рейтингу ведення бізнесу Forbes [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу. – <https://ua.korrespondent.net/business/economics/3920940-ukraina-padaie-v-reitynhu-vedennia-biznesu-Forbes>.

1. Pro zatverdzhennja Derzhavnoj strategiji regionalnogo rozvytku na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 r. # 385 [Elektronnyj resurs]. – Dostup do resursu. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

2. Ukrajinu u cyfrakh 2017 /Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; za red. I. Je. Vermera. – K.: Konsuljant, 2018. – 241 s.

3. Ukrajinu padaje v reitynghu vedennja biznesu Forbes [Elektronnyj resurs]. – Dostup do resursu. – <https://ua.korrespondent.net/business/economics/3920940-ukraina-padaie-v-reitynhu-vedennia-biznesu-Forbes>.

УДК:330.1(05)

Васильченко С. М.

ЕКСТЕРНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РІСТ

У статті досліджуються особливості довгострокового економічного зростання в умовах глобальної економіки. Автор статті робить припущення про те, що глобалізація сучасної світової економіки призводить до розширення джерел довгострокового економічного зростання. Прямі іноземні інвестиції в умовах глобалізації світової економіки ста-

ють ключовим фактором економічного росту для країн з невеликою відкритою економікою.

Ключові слова: глобалізація економіки, довгострокове економічне зростання, прямі іноземні інвестиції, екстернальний економічний ріст.